

Průvodce výstavou „Ukradené děti“

V tomto průvodci naleznete doplňující informace k jednotlivým výstavním panelům včetně historického kontextu, který se zobrazí po načtení příslušných QR kódů.

PANEL 2: NEJVĚTŠÍ VÁLKA V DĚJINÁCH

Na mapě zobrazující politickou situaci v Evropě v polovině roku 1941 jsou barevně odlišeny státy, které v polovině roku 1941 byly:

- spojenci nacistického Německa,
- okupovány nacistickým Německem a jeho spojenci nebo jejich území bylo začleněno do třetí říše,
- podřízeny sovětské moci nebo ztratily část svého území ve prospěch SSSR.

QR kód odkazující na heslo Druhá světová válka a její průběh

Druhá světová válka (1939–1945) – největší ozbrojený konflikt v dějinách lidstva. Proti státům Osy (Německo, Itálie, Japonsko a jejich spojenci) bojovala protihitlerovská koalice (Spojené státy, Spojené království, Sovětský svaz a jejich spojenci). (Poznámka: do roku 1941 zastávaly Spojené státy neutrální postoj a Sovětský svaz byl spojencem Německa).

Hlavní příčinou války byla snaha států Osy o politickou a hospodářskou nadvládu ve světě.

1939–1941 – státy Osy dobyly téměř celou Evropu a velkou část Asie a Oceánie.

1941 – Německo zaútočilo na Sovětský svaz a Japonsko na Spojené státy.

1943–1945 – vojska protihitlerovské koalice vyhnala státy Osy z jimi okupovaných území. V létě 1945 Německo a Japonsko kapitulovaly.

V důsledku války byly země východní Evropy a část Německa obsazeny Sovětským svazem. Toto rozdělení trvalo až do roku 1989.

V průběhu války a v důsledku zločinné okupační politiky na celém světě zemřelo nejméně 60 milionů lidí.

PANEL 3: MARIIN PŘÍBĚH

Marie (zvýrazněná ve žlutém oblečení) a Jan, který se objeví na panelu č. 4, jsou fiktivní postavy. Jejich příběhy jsou však do značné míry inspirovány životními osudy konkrétních pamětníků.

Postava Marie byla inspirována příběhy Alodie Witaszek a Barbary Paciorkiewicz, polských dětí deportovaných do Německa za účelem poněmčení. Oba příběhy lze dohledat v historických studiích vzniklých v rámci projektu. O Barbaře Paciorkiewicz (dále uváděná také pod jmény Basia Gajzler, Barbara Geisler, Barbel Rossmann) se ve svém textu zmiňují Anna Malinowska a Dorothee Schmitz-Koster. O Alodii Witaszek si můžete přečíst více v textech Anny Malinowské a Katarzyny Kaczorowské.

Při prohlídce může někdo poukázat na to, že Marie má tmavé vlasy. Rasistická pseudověda vytvořená nacisty hovořila o mnoha vlastnostech, na jejichž základě byly dané osoby posuzovány jako příslušníci tzv. árijské rasy. Ačkoli se obecně předpokládalo, že Árijci mají světlé vlasy a modré oči, bylo to mnohem složitější, protože i člověk s tmavými vlasy, pokud splňoval většinu ostatních požadavků, mohl být považován za „dobrou krev“.

QR kód odkazující na heslo Rasová ideologie německých nacistů

- Lidé se dělí na „rasy“, z nichž některé jsou lepší a jiné horší.
- Liší se od sebe vzhledem, inteligencí a schopnostmi.
- Rasy mezi sebou bojují na život a na smrt. Rasa, která chce přežít, musí dosáhnout převahy nad ostatními.
- Němci patří k nejlepší rase – árijské.
- Poláci, Rusové a další Slované jsou představiteli mimořádně opovržených ras. Jsou to podlidé, z nichž je třeba udělat otroky německé nadřazené rasy. Oblast, kterou obývají, se má stát životním prostorem pro Němce.
- Židé a Romové jsou ještě horší a nebezpečnější rasy. Všichni by měli být zabití.
- Němci musí dbát na čistotu vlastní rasy. Nesmí míchat dobrou krev s krví méně hodnotných ras, aby nedošlo k jejich degeneraci.

PANEL 4: JANŮV PŘÍBĚH

Jan je stejně jako Marie fiktivní postava. Jeho příběh je inspirován životním osudem Hermanna Luederkinga.

Obsah ilustrací záměrně neodpovídá textům, které jsou pod nimi, naopak je s nimi v rozporu. Je to proto, aby byla zdůrazněna lež, v níž byl Jan vychován a která ovlivnila celý jeho život.

QR kód odkazující na heslo **Systém krádeží dětí v zemích okupovaných nacistickým Německem**

- Odebrání dětí z rodin se týkalo zejména dětí ze smíšených manželství, kde jeden z rodičů byl německého původu, dále dětí v ústavech nebo vychovávaných pouze jedním rodičem či prarodiči a dětí odbojářů, tedy lidí, kteří bojovali proti okupantům.
- Vybírány byly děti, které měly žádoucí „rasové vlastnosti“ (stavba těla, tvar lebky, barva vlasů a očí) a duševní vlastnosti (poslušnost, ochota podřídit se).
- Obdržely novou identitu. Stopy jejich rodinné historie byly mazány, místo toho jim byla vytvářena nová, nepravdivá identita s důrazem na údajný německý původ. Děti dostávaly německá jména a příjmení.
- Byly umisťovány do pěstounské péče, cílem bylo zbavit je veškerých občanských práv.
- Nejmladší děti (do 8 let) byly předávány k adopci.
- Starší děti a dospívající mládež (8–16 let) byly umístěny ve výchovném táboře Bund Deutscher Mädel / výcvikovém táboře Hitlerjugend.

PANEL 5: PROČ NÁM TO UDĚLALI?

Výroky uvedené na tomto panelu jsou autentické citace z různých projevů a spisů Heinricha Himmlera, jednoho z nejvyšších představitelů třetí říše, hlavního ideologa a vykonavatele rasové politiky, včetně odebírání dětí a jejich poněmčování.

Obrázek ve spodní části panelu zobrazuje scénu, která se mohla odehrát v jednom ze středisek, kam byly posílány děti vybrané k poněmčení. Tam byly dále pozorovány, zda jsou pro poněmčení vhodné, musely se učit německy a byly přísně trestány za jakoukoli neposlušnost a za to, že mluvily svým mateřským jazykem.

QR kód odkazující na heslo **Co to znamená dobrá krev?**

Nacisté byli rasisty. Věřili, že Němci jsou představiteli lepší rasy než ostatní národy. K Židům, Romům a Slovanům, které považovali za podlidi, se chovali se zvláštním opovržením. Věřili však, že v žilách některých zástupců „méněcenných“ ras koluje „dobrá krev“, zděděná po jejich germánských předcích. Nacističtí odborníci na základě pseudovědeckých teorií vypracovali seznam 21 znaků, podle nichž určovali rasu člověka. Zjišťovali tak, zda v něčích žilách proudí „dobrá“ nebo „špatná“ krev. Několik zástupců podrobených národů, kteří měli tyto vlastnosti, se mohlo stát součástí německého národního společenství. Ostatní měli být vyhlazeni, vysídleni nebo se měli stát otroky sloužícími svým německým pánům.

PANEL 6: BYLY NÁS DESÍTKY TISÍC

Přesný počet dětí, které byly ze zemí střední a východní Evropy odvečeny do Německa, neznáme. Odhady historiků na základě dostupných dokumentů se pohybují cca od 50 000 do 250 000.

Podle nejnovějších zjištění německých historiků lze potvrdit „pouze“ 50 000 obětí ze zemí střední a východní Evropy (20 000 z Polska, 20 000 ze Sovětského svazu, 10 000 z jihovýchodní Evropy). Tato čísla uvádí ve svém textu německá historička Isabel Heinemann (viz text historické studie vzniklé v rámci projektu: <https://uprootedchildren.eu/cs/knowledge/articles/>).

Oficiální polské odhady vycházejí ze zjištění Romana Hrabara, který v letech 1946–1947 působil jako polský vládní zmocněnec pro navrácení dětí. Uvádějí, že nacisté z Polska unesli přibližně 200 000 dětí. Po válce se z nich podařilo najít 30 000 (viz text historické studie Anny Malinowské: <https://uprootedchildren.eu/cs/knowledge/articles/>).

Na mapě ve spodní části panelu naleznete čísla, která jsou běžně uváděna v literatuře. V případě Polska uvádíme údaj, který zohledňuje odhady polských i německých historiků, tedy mezi 20 000 a 200 000. U českých zemí v rámečku **Protektorát Čechy a Morava** záměrně neuvádíme žádné číslo. Přesný počet dětských obětí násilné germanizace z českých zemí neznáme. Zmapovány jsou pouze osudy dětí z vyhlazených obcí Lidice a Ležáky, o kterých informujeme v textu, který se zobrazí po načtení QR kódu **Ukradené děti z českých zemí**.

QR kód odkazující na heslo Ukradené děti z českých zemí

Mezi oběti spektakulárního nacistického masakru – vyhlazení středočeské vesnice Lidice dne 10. června roku 1942 – patří i tamní děti. Zatímco všechny dospělé lidické muže nacisté zavraždili ještě na místě, ženy a děti odvezli do tělocvičny kladenského gymnázia. Tam matky oddělili od jejich dětí (s výjimkou nejmenších kojenců) a deportovali je do koncentračních táborů. Jaký byl osud jejich potomků?

Celkem 88 lidických dětí ve věku od tří do patnácti let nacisté odvěkli do Lodže na obsazeném polském území. Velká většina z nich záhy našla smrt pravděpodobně v pojízdné plynové komoře. Devět dětí z Lidic tehdy dostalo šanci na nový život a v intencích zrůdných nacistických rasových teorií bylo určeno k „poněmčení“. Po pobytu v dětském domově v Puschkau skončila většina z nich u adoptivních německých rodičů. Po válce se díky úsilí československých repatriačních úřadů vrátili domů. Děti, které měly ve dnech lidické tragédie méně než tři roky nebo které se lidickým matkám narodily až po osudném 10. červnu, skončily v pražských sirotčincích, přičemž zdaleka ne všechny válku přežily. Rasovým měřením byly podrobeny i děti z obce Ležáky. Z třinácti tamních dětí, převezených za tímto účelem z Pardubic do Prahy, byly jako „vyhovující“ shledány pouze sestry Marie a Jarmila Štulíkovy. Také ony byly později, každá zvlášť, v Puschkau vybrány německými rodinami a svěřeny do pěstounské péče. Všechny děti z Lidic a Ležáků, které byly určeny k „poněmčení“ se po válce dříve či později podařilo vypátrat a vrátit rodičům nebo jiným příbuzným. Jejich osudy se staly jedním z hlavních bodů obžaloby zločinů na dětech v rámci norimberského procesu a mnichovského procesu s představiteli Lebensbornu a byly projednávány i v 60. letech v procesu s Adolfem Eichmannem. Svědectví řady lidických a ležáckých dětí uchovává a zpřístupňuje portál Paměť národa / Memory of nations.

QR kód odkazující na heslo Co to byl Lebensborn?

Lebensborn e. V. (něm. „Pramen života“) byl spolek založený v roce 1935, který řídila nacistická organizace SS. Jejím cílem bylo posílit „árijskou rasu“ zvýšením počtu narozených rasově čistých dětí. Za tímto účelem spolek Lebensborn přijímal různá opatření. Jedním z nich byly od roku 1942 krádeže dětí z okupovaných zemí a jejich germanizace. Lebensborn vytvořil celý systém odebírání dětí z rodin, vybíral děti považované za rasově hodnotné, zbavoval je identity, vymazával stopy jejich původu a germanizoval je. Poslední fází tohoto procesu bylo umístování dětí do pěstounské péče nebo jejich předávání k adopci. Jako adoptivní rodiče byli často vybíráni angažovaní nacisté, což zaručovalo, že děti budou vychovávány jako „dobří“ Němci, kteří budou věrni Hitlerovi.

PANEL 7: NĚKTEŘÍ SE VRÁTILI ...

Příběhy Marie i Jana jsou inspirovány autentickými událostmi. Na příběhu Marie panel ukazuje obnovené trauma dětí, které se dokázaly přizpůsobit životu v německých rodinách, ale po skončení války byly nuceny vrátit se do své vlasti.

PANEL 8: „... OSTATNÍ ZŮSTALI“

Příběh Jana představuje další možné vyústění osudu tzv. ukradených dětí. Jan se o svém původu dozvěděl shodou náhod až v dospělosti po smrti svých adoptivních rodičů. Nikdy se mu pak již nepodařilo vypátrat svojí biologickou rodinu ani místo, odkud pocházel.

PANEL 9: NEPOTRESTANÝ ZLOČIN**QR kód odkazující na heslo Beztrestnost zločinců**

Činností Lebensbornu se zabýval osmý norimberský proces vedený americkými soudci (1947–1948). Jako svědci vypovídaly mimo jiné „ukradené“ děti. Soud však shledal Lebensborn „pečovatelským zařízením“ a osoby odpovědné za krádež dětí neodsoudil. V roce 1950 sice německý denacifikační tribunál prohlásil, že činnost Lebensbornu byla trestná, ale nevedlo to k dalším procesům s jeho členy. Dlouholetý šéf Lebensbornu, Max Sollmann, byl po válce odsouzen k pouhým dvěma letům a osmi měsícům odnětí svobody. Rozsudek byl vyneseno za členství v SS, nikoli však za činnost Lebensbornu. Po propuštění z vězení pracoval mimo jiné jako ředitel jedné mnichovské společnosti. Zemřel v roce 1978.

Genocida se začala soudit až v roce 1993 na Mezinárodním trestním tribunálu pro bývalou Jugoslávii. Mezinárodní trestní soud, založený v roce 2002, slouží jako stálý soudní dvůr stíhající pachatele genocidy, zločinů proti lidskosti, válečných zločinů. Do sféry jeho kompetencí patří také „násilné převedení dětí z jedné skupiny do jiné skupiny“.

O uvedení pojmu genocida do mezinárodního práva začal usilovat polský právník židovského původu Rafael Lemkin vzápětí po skončení první světové války, kdy mezinárodní

společensví nedokázalo reagovat na zločiny spáchané osmanskou říší v souvislosti s vyvražděním více než milionu Arménů. Přijetí úmluvy se ale podařilo prosadit až v atmosféře vyrovnávání se se zločiny nacistického Německa pod druhé světové válce.

Již v roce 1933 – tedy v roce nástupu Adolfa Hitlera do funkce německého kancléře – Lemkin navrhl první koncepci mezinárodního práva zakazujícího a trestajícího zločin vyhlazení národnostních, etnických a náboženských skupin. Podle jeho představy měl být tento zločin postihován univerzálně kdekoli na světě, obdobně jako otrokářství nebo pirátství. Je paradoxem, že Lemkinův návrh „narázil“ zejména v Polsku, a to jak u tehdejšího antisemitského tisku, tak u vlády, která v roce 1934 uzavřela s Německem pakt o neútočení a snažila se odstranit cokoli, co by mohlo být vykládáno jako „protiněmecká propaganda“.

V roce 1933 byl Lemkinův návrh prezentován na konferenci Ligy národů v Madridu. Účastníci konference návrh přijali velmi rezervovaně. Někteří z politických důvodů, jiní zkrátka proto, že masové vyhlazování náboženských a etnických skupin považovali za něco zcela výjimečného, ne-li nemožného.

V roce 1940 Lemkin emigroval a posléze působil v USA. Nadále usiloval o uvedení zločinu genocidy do mezinárodního práva. Na půdě nově vzniklé Organizace spojených národů (OSN) spolu se svými kolegy i přes odpor některých diplomatů prosadil přijetí Úmluvy o zabránění a trestání zločinu genocidy Valným shromážděním dne 9. prosince 1948. Jednalo se o vůbec první mezinárodní lidskoprávní úmluvu (Všeobecná deklarace lidských práv byla přijata o den později), která genocidu definuje jako zločin „spáchaný v úmyslu zničit úplně nebo částečně některou národní, etnickou, rasovou nebo náboženskou skupinu jako takovou“.

Od madridské konference, kde se Lemkinův návrh setkal s nepochopením a odporem, uběhlo 15 let. Během nich bylo vyvražděno 6 milionů evropských Židů, včetně 49 Lemkinových příbuzných.

PANEL 10: HLAVOU PROTI ZDI

Příběh vyobrazený na tomto panelu je pravdivý, postava Jana je inspirována osudem Hermanna Luederkinga, který se dlouhé roky neúspěšně snažil získat status oběti nacistického systému jako symbolické uznání svého utrpení.

QR kód odkazující na heslo Ukradené děti – zapomenuté oběti

Německá veřejnost o problému ukradených dětí velmi dlouho nevěděla a úřady a soudy Spolkové republiky Německo jejich stížnosti odmítaly.

Situace se začala měnit díky Christophu Schwarzovi, učiteli dějepisu z Freiburgu v Bádensku-Württembersku. Pomohl obětem založit sdružení Geraubte Kinder – vergessene Opfer (Ukradené děti – zapomenuté oběti), jehož cílem je seznámit německou veřejnost s příběhem ukradených dětí a přimět německý stát, aby jim vyplatil odškodnění. Schwarz rovněž oslovil novináře z Deutsche Welle a portálu Interia a ti začali v roce 2017 příběhy zveřejňovat.

V roce 2022 se Bádensko-Württembersko stalo první spolkovou zemí, která vyjádřila ochotu vyplatit odškodnění ukradeným dětem žijícím na jeho území.

PANEL 11: SVĚT SE NEPOUČIL

Tento panel připomíná, že k násilnému odebírání a únosům dětí docházelo ve 20. století i v jiných zemích než v nacistickém Německu.

V souvislosti s odebíráním dětí v Kanadě a Austrálii je třeba uvést, že šlo o dobově podmíněnou praxi, která je dnes po právu předmětem kritiky. Vlády těchto zemí se obětem, ve většině případů z řad původních obyvatel, po letech omluvily a v některých případech je i finančně odškodnily. Nelze klást rovnítko mezi tento nepřijatelný přístup a praxi podmíněnou ideologií totalitních režimů, především nacistického Německa.

PANEL 12: PŘÍBĚH BEZ HAPPY ENDU

Od vypuknutí války na Ukrajině čelí Rusko obviněním z násilných deportací ukrajinských dětí na ruské území. K 22. březnu 2023 ukrajinské úřady uváděly přes 16 tisíc unesených dětí. Některé z nich jsou díky nově přijatému zákonu o adopcích dětí s cizím státním občanstvím podepsanému Vladimírem Putinem v květnu 2022 dávány ruským rodinám k adopci.

Počty dětí deportovaných do Ruska jsou průběžně aktualizovány a zveřejňovány na portálu ukrajinské vlády „Děti Války“ <https://childrenofwar.gov.ua/en/>.